

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΤΟΥ ΔΥΤΙΟΥ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΓΡΕΥΝΟΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ – ΙΟΥΝΙΟΣ

1955

Μ. ΠΑΝΤΟΥΛΗΣ

Ε.Τ.Α.Φ.Ε.Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΜΕΡΙΚΑ ΔΙΔΑΓΜΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΑ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ

Δώδεκα χρόνια μετά τὸν θάνατο τοῦ Κωστή Παλαμά, ἡ κατάσταση τῆς νεοελληνικῆς ποίησης, δὲν εἶναι καθόλου καλὴ. Ἐκεῖνοι ποὺ θὰ ἔλεγαν ὅπως εἶπαν ὅταν πέθανε ὁ Οὐγκώ «ἐπὶ τέλους μᾶς ξεφράζετε τὸν ὀρίζοντα», δὲ θὰ εἶχαν καθόλου δίκιο. Ὁ Παλαμᾶς πέθανε, ὁ ὀρίζοντας ξεφράχτηκε ἀπὸ τὸν ὄγκο του, σὲ λίγα χρόνια πέθανε κι' ὁ ἄλλος μεγάλος, ὁ Σικελιανός, ὁ ὀρίζοντας πλάτυνε ἀκόμη πιὸ πολὺ, ἀλλὰ τίποτε τὸ νέο δὲν ἀνέτειλε — κι' ἄς τυπώνονται ἀδιάκοπα ἀπειράριθμες ποιητικὲς συλλογές. Τὸ ποιητικὸ κενὸ μεγαλώνει μέσα μας καὶ γύρω μας. Κι' ὅσο κι' ἂν ἔχουν ἀλλάξει ριζικὰ οἱ ρυθμοὶ καὶ οἱ νόμοι τῆς τέχνης, ὅσο κι' ἂν ἔχει ἀλλάξει σὲ πάρα πολλὰ ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος, τόσο μάλιστα, ὥστε πάρα πολλὰ ἀπὸ τὰ «σοβαρὰ πράγματα» τοῦ παρελθόντος νὰ μᾶς φαίνονται σήμερα «ἀφέλειες ἀνεπανάληπτες», κάθε φορά ποὺ στρεφόμεσθε πρὸς ποιητὲς σὰν τὸν Παλαμᾶ, νὰ νοιώθουμε πὼς ὡς ἓνα σημεῖο τουλάχιστον, αὐτὸ τὸ κενὸ γιομίζει μὲ τὴν ἀληθινὴ παρουσία τῆς ποίησης. Αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἡ παρουσία, βέβαια, δὲν λύνει τὸ πρόβλημα, γιατί τὸ κάθε σήμερα θέλει τὴν ποίησή του καὶ τὸν ποιητὴ του — καὶ τὸ μεταπολεμικὸ σήμερα μῆτε ποίηση, μῆτε ποιητὴ ἀπέκτησε. Ἀλλὰ πάντα εἶναι μιὰ ἀνακούφιση καὶ μιὰ παρηγοριά νὰ συναναστρεφόμεσθε μὲ τὰ μεγάλα ποιητικὰ πρότυπα. Μὰ δυστυχῶς, οἱ σημερινοὶ νέοι, δείχνουν πὼς θέλουν νὰ ξεκόψουν ὀριστικὰ ἀπὸ τὸ χθές. Δίνουν τὴν ἐντύπωση νὰ πιστεύουν πὼς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα γεννήθηκαν μαζὺ τους, κι' ἄς μὴν ἔχουν προσφέρει τίποτε στὰ ἑλληνικὰ γράμματα, κι' ἄς μὴν ὑπάρχει σήμερα μῆτ' ἓνας ἄνθρωπος στὴν Ἑλλάδα ποὺ νὰ τὸν συγκινοῦν τὰ καμώματά τους. Κι' ὅμως, πολλὰ θὰ μάθαιναν οἱ νέοι αὐτοὶ ἂν μαθήτευαν στὸ ἔργο τοῦ Παλαμά. Μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ διδάγματα ποὺ δίνει στοὺς νέους τὸ ἔργο τοῦ Παλαμά, θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν.

Ἀπὸ τὴν τέχνη, καὶ ἀπὸ τὴν ποίηση εἰδικὰ, κάθε ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος νὰ γυρέψει ὅ,τι θέλει, καὶ νὰ τὴ φανταστεῖ ὅ-

πως θέλει. Ἡ πνευματικὴ ἐλευθερία, ἡ ἀπόλυτη πνευματικὴ ἐλευθερία, καὶ γιὰ κείνον ποὺ δημιουργεῖ καὶ γιὰ κείνον ποὺ ἀπολαμβάνει τὶς δημιουργίες τῶν ἄλλων, εἶναι βασικὸς ὅρος ὑπάρξεως, ὅρος «ἀναπνοῆς». Μὲ συνταγές, μὲ προῖδεάσεις, μὲ δογματικὲς ἀντιλήψεις, μὲ περιορισμοὺς καὶ μὲ ἀπαγορεύσεις, μπορεῖ κάθε τόσο νὰ προάγεται τούτη ἢ ἐκείνη ἡ ἰδέα, τούτη ἢ ἐκείνη ἡ κατάσταση, συνολικὰ ὅμως τὸ δημιουργικὸ πνεῦμα μαραζώνει, ἀδρανεῖ, χάνει τὴν πρωτοβουλία του, βγαίνει ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν δυνατοτήτων νὰ εἶναι κάθε στιγμή κάτι ἄλλο, κάτι καινούριο, νὰ δίνει κάθε στιγμή ἀπροσδόκητες μορφές στὴ βούληση καὶ στὶς ἀπροσδόκητες συλλήψεις τῆς ἐλεύθερης δημιουργικῆς φαντασίας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὅμως, ὁ ἴδιος ὁ νόμος τῆς ἀπόλυτης πνευματικῆς ἐλευθερίας, μᾶς ἀφίνει ἀδέσμευτους νὰ κυκλοφορήσουμε ἐλεύθερα μέσα στὸν ἀπέραντο χῶρο τῆς δημιουργίας τῶν ποιητῶν καὶ νὰ διαλέξουμε, ὅ,τι νομίζουμε πὼς ταιριάζει καλύτερα καὶ πληρέστερα στὴ δική μας ἀντίληψη γιὰ τὴν ποίηση. Λοιπόν, ὁ Ἕλληνας ἐκεῖνος ποὺ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον κινήθηκε ἐλεύθερα καὶ πλατειά μέσα στὸν ἀπέραντο χῶρο τῆς ποιητικῆς δημιουργίας, ἦταν ὁ Κωστὴς Παλαμᾶς. Καὶ σὰ δημιουργὸς ποιήσεως, καὶ σὰν κριτικὸ πνεῦμα, ἀντελήφθη τὴν καθόλου λογοτεχνία ὅπως ἀκριβῶς τὴν ὄρισσε λίγο πρὶν. Σὰν ἓνα ἀπέραντο σύμπαν ποὺ διαρκῶς μπορεῖ νὰ μεγαλώνει καὶ νὰ αὐτοαναπτύσσεται. Δὲ στάθηκε ποτὲ πουθενὰ μὲ τρόπο ποὺ νὰ μᾶς λέει, «αὐτὸ εἶναι γιὰ μένα, τώρα τέλειωσα, ἡσύχασα». Ἐτσι, πολυκίνητος καὶ πανελεύθερος δημιουργός, ἔπλασε ἓνα τεράστιο ἔργο, ποὺ σήμερα καθὼς τὸ βλέπουμε νὰ ταξιδεύει μέσα στὸ χρόνο, μέσα στὰ δώδεκα χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ δημιουργοῦ του, μᾶς παρουσιάζει ἔκτυπα ὅλα τὰ γνωρίσματα τῶν μεγάλων κλασσικῶν ἔργων. Καὶ τὰ μεγάλα κλασσικὰ ἔργα εἶναι ἐκεῖνα ποὺ γυρεύει ἡ ψυχὴ μας, σ' αὐτὰ βρίσκει τὸν τρόπο νὰ ἀναδιπλώσει κάθε τῆς πτυχὴ καὶ νὰ ἐκταθεῖ σὲ ὅσο τὸ δυνατό περι-

σότερο πνευματικό και αισθητικό χώρο. Αυτό το άπληστο, αυτή η ακόρεστη δίψα που είναι το κύριο γνώρισμα του έσωτερικού μας κόσμου, αυτή η τάση μας να φύγουμε από κάθε όριο, από κάθε συγκεκριμένο, να διασπάσουμε ακόμη και τον μακρυνότερον όριζοντα για να σμίξουμε με το άπέραντο και το καθολικό, — αυτό κυβέρνησε πάντα τον Παλαμά σαν ποιητή. Και σ' ένα του σονέττο της «Ασάλευτης Ζωής», μās το τραγουδάει με τρόπο ευτυχισμένο:

*Άλλοι αγαπᾶν τὰ ντροπαλά και τὰ μικρούλια,
Μέσ' στα κλουβιά γλυκοταίζουν τὰ πουλάκια,
Με τοῦ περιβολιοῦ στολίζονται τὰ γιούλια,
Και πίνουν τὸ νερό που κελαϊδεῖ στα ρυάκια.
Εὐφραίνουν ἄλλους γύρω στῆς γωνιάς τὰ θράκια
τὰ παραμύθια· ἄλλοι γρικᾶν τὰ νυχτοπούλια
και σπαρταρᾶν· κι' ἄλλοι, τρανοῦ καημοῦ σκλαβάκια
λιβάνι καίνε ἀγνό στῆς ὁμορφιάς τῆς πούλια.
Κι' ἄλλοι βαθιὸς διψᾶν τοὺς Ἰσκιούς μέσ' στα δάση,
Και σεντεφένια τῆν αὐγή, και ματωμένη
τῆ Δύση, τῆ γυμνῆ ἔρημιᾶ φωτοκαμμένη·
ΕΞΕΝΑ, ἀγάπη δὲ σὲ δένει με τὴν πλάση·
Ἐκεῖ που σμίγει ἡ θάλασσα με τὸν αἰθέρα
δρόμο ζητᾶς για νὰ διαβεῖς, νὰ φύγεις πέρα!

Σ' αυτούς τους δρόμους περιπλανήθηκε δημιουργική πάντα ἡ φαντασία και ἡ ἀδέσμευτη και ἀναζητητική ψυχή τοῦ ποιητῆ. Στους δρόμους που ἀγκαλιάζοντας ὄλο τον κόσμο τῆς ἐμπειρίας και τῆς νοήσεως, γυρεύουν νὰ «φύγουν πέρα». Μὰ στο διάστημα αὐτῆς τῆς περιπλανήσεως μέσα στον κόσμο τῶν γνωστῶν μορφῶν, μέσα στον πεπερασμένο κόσμο που ἀναγκαστικά ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ξεπεράσει γιατί αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος του, κι' ἀναγκαστικά πάλι, ἐκεῖ θὰ ζήσει και θὰ δημιουργήσει, μέσα στον κόσμο λοιπόν αὐτόν, ἔπλασε και ὁ Παλαμάς ἕνα οἰκοδόμημα με κεντρικούς ρυθμούς, με διήκουσα γραμμῆ, ἡ τουλάχιστον με μερικές βασικές «διήκουσες γραμμές», ἕνα ἔργο που ὀλόκληρο ἀνταποκρίνεται σ' ἕνα σύστημα «παιδείας». Και πρόκειται για μιὰ «παιδεία» που δὲν ἀνήκει μονάχα στον ἄνθρωπο παρμένον σὲ ὅ,τι γενικώτερο ἔχει, πρόκειται για μιὰ «παιδεία» που κυρίως ἀπευθύνεται στον Ἑλληνα, στον νεώτερον Ἑλληνα — και φυσικά, πολὺ περισσότερο, στους πνευματικούς μας νέους, στην πνευματική νεολαία τῆς Ἑλλάδος. Ὅποιος κι' ἂν εἶναι ὁ βαθμὸς τοῦ πολιτισμοῦ ἑνὸς λαοῦ, ἀκόμα κι' ἂν ἔχει φτάσει σ' ἕνα σημεῖο ὑψηλότατο, σὲ κάθε στιγμή, ὑπάρχει πάντα μιὰ «πνευματική νεολαία» με συνειδητές και ὑποσυνειδητές προθέσεις νὰ τὸν πάει πάρα πάνω αὐτόν τὸν πολιτισμό, ἡ τουλάχιστον νὰ τὸν μεταπλάσει, νὰ τὸν κρατήσει ζωντανόν μέσα ἀπὸ τίς ἀναγκαῖες μεταμορφώσεις και προσαρμογές και ἀπροσδόκητες ἐρμηνεῖες ἑνὸς ἐπιτακτικοῦ

πάντα παρόντος. Ὅσο ψηλά κι' ἂν βρίσκεται ἕνας πνευματικὸς πολιτισμὸς, πάντα ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ μαθήματα και μάλιστα ἀπὸ μαθήματα που νὰ ἔρχονται ἀπὸ τὸ «χτές». Ἡ πνευματική νεολαία, για νὰ πραγματοποιήσει τὸν προορισμό της, χρειάζεται ὄπλα κι' ἐργαλεῖα, και τὰ καλύτερα ὄπλα και τὰ καλύτερα ἐργαλεῖα, τὰ προσφέρει ἡ παράδοση — ἀκόμα κι' ἂν με βάση αὐτά, πρόκειται νὰ ἐφευρεθοῦν καινούρια. Φυσικά, θὰ συμφωνήσουνε, ὁ πνευματικὸς μας πολιτισμὸς δὲν εἶναι τόσο τελειωμένος, τόσο ἀπόλυτα ὄριμος, ὥστε νὰ μὴν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ διδάγμα τοῦ χθές, ἔστω κι' ἂν αὐτὸ τὸ «χτές», δὲν εἶναι τόσο πίσω μέσα στον χρόνο. Και πρὸ παντός ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὸ διδάγμα τοῦ Παλαμά, που μόνος αὐτὸς ἀνάμεσα σ' ὄλους τοὺς ποιητᾶς μας, εἶχε γνοιαστεῖ πονετικά για τῆ σχέση τοῦ σήμερα με τὸ αὔριο, που μόνος αὐτὸς κατάλαβε τὴν τεράστια σημασία τῆς νεότητος, και που πάντα σ' αὐτὴν ἐναπόθεσε τίς ἐλπίδες του για ἕνα καλύτερο μέλλον, κι' ὅταν ἀκόμα ὁ ἴδιος ἦταν νεότατος, μόλις εἰκοσιπέντε χρονῶν. Ἡ πρώτη του συλλογή, «Τὰ Τραγούδια τῆς Πατρίδος μου», τελειώνει μ' ἕνα μικρὸ ποίημα ἀφιερωμένο στον Παῦλο Νιρβάνα. Ἡ τέχνη τοῦ Παλαμά, ἐκεῖ, εἶναι ἀκόμη ἀνώριμη, σχεδὸν παιδική, ὅμως ἡ βαθύτερα και προφητικά διαπλασμένη ἑλληνική του ψυχή, ἀπὸ τότε εἶχε συλλάβει τὴν ὀργανική σχέση τοῦ «σήμερα» με τὸ «αὔριο», ἀπὸ τότε αἰσθανόνταν νὰ σπαρταράει μέσα στα σπλάχνα του ἡ κυοφορία τοῦ αὔριο, ὅμως ὅσο μεγάλος κι' ἂν αἰσθανόταν, εἶχε καταλάβει πὼς κι' αὐτὸς δὲν εἶναι παρὰ ἕνας κρῖκος, μέσα στην ἀπέραντην ἀλυσίδα τῆς πνευματικῆς ἐξελιξεως τῆς φυλῆς μας — αὐτῆς τῆς ἀλυσίδας που πάντα οἱ νέοι τῆ σέρνουν πρὸς τὰ ἐμπρός. Και στο μικρὸ στιχούργημα που ἀναφέραμε, ὁ Παλαμάς, ὀραματίζεται μιὰ ἐποχή μακρυνῆ, ὅπου ἡ ἑλληνική ποίηση θὰ ἔχει φτάσει πάλι σὲ κορυφές ἰσοῦψεις με τὸ ἀρχαῖο της μεγαλεῖο. Μὰ σ' αὐτὴ τὴν ὀνειρεμένη πραγματοποίηση, θὰ ἔχουν συμβάλει και οἱ νέοι ποιητᾶς τῆς γενεᾶς τοῦ Παλαμά, οἱ ποιηταῖ τοῦ 1880, θὰ ἔχει συμβάλει και ὁ ἴδιος με τοὺς ταπεινοῦς του, ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ, στίχους. Ὅμως, ἀκριβῶς γι' αὐτὸ, ὁ ἀσχημάτιστος ἀκόμη μεγάλος ποιητῆς τοῦ 1880, γυρεύει συγκινητικά ἀπὸ τοὺς νέους τοῦ μέλλοντος νὰ μὴ τὸν λησμονήσουν — νὰ μὴ λησμονήσουν τὴ γενεά του, γιατί κι' αὐτὴ, κάτι ἔκαμε, κάποιον θεμέλιο ἔβαλε για τὸ λαμπρὸ παλάτι τοῦ μέλλοντος.

Φτωχὰ γεννᾶς τραγούδια, Πατρίς, φτωχὴ μητέρα,
μικρὰ πουλιά πετοῦνε μέσ' σὲ κλουβὶ στενό,
οἱ Σταυραῖοι γυρεύουν ἐλεύθερον ἀέρα,
κι' ἀπέραντο οὐρανὸ !

Τῆς ἀρχοντιᾶς ὁ λύχνος ὁ κρυσταλλένιος φέρνει
ἀτάραχη, περίσσια, λευκὴ φεγγοβολή,
τῆς φτώχειας τὸ λυχνάρι κάθε πνοὴ τὸ γέρνει,
δαδί μὲ λάμψη λίγη καὶ μὲ καπνὸ πολὺ.

Ὅμως, θάρθει μιά μέρα, πού ἡ Πατρίς, μεγάλη,
τῆ γλώσσα τῆ μεγάλη θά βρεῖ μέσ' στὴν καρδιά,
καὶ θά νά ἔχουν ταίρι τοῦ κλέφτη οἱ στίχοι πάλι,
καὶ οἱ Πίνδαροι παιδιὰ!

Ὡ ποιηταὶ πού τότε γλυκὰ θά τραγουδάτε
—τί χρόνια μακρυσμένα, τί ὄνειρο χρυσό!—
πού δὲν θά εἶναι οἱ δάφνες πικρές, καὶ θά τρύγατε
ἀμάραντα τὰ ρόδα ψηλά στὸν Παρνασσό,

Ὡ! μὴ μᾶς λησμονᾶτε! Κι' ἐμεῖς γιὰ σᾶς, ἀηδόνια,
φυτέψαμε τίς δάφνες καὶ τίς τριανταφυλλιές,
βαστάξαμε κι' ἀγκάθια ἐμεῖς καὶ καταφρόνια,
γιὰ νάχετε ἐσεῖς τ' ἀνθὴ καὶ τίς μοσκοβολιές!

Ἄλλὰ ὅμως ὁ Παλαμάς μέσα του, ἐγκυ-
μονοῦσε, ὅπως εἶπαμε, ἕνα λαμπρὸ ἑλλη-
νικὸ ποιητικὸ μέλλον — εἶχε ἤδη ἀρχίσει
νά τὸ πραγματοποιεῖ. Ὁ βαθὺς πόθος του
ἦταν νά δημιουργηθεῖ στὴν Ἑλλάδα μιὰ
σημαντικὴ πνευματικὴ ζωὴ, ἀλλὰ ὄχι μο-
νάχα πνευματικὴ ζωὴ σκέτη, — ἀλλὰ καὶ
ὅλη ἡ ζωὴ νά γίνεи κάτι σάν πνεῦμα καὶ
σὰ θρησκεία — ὅλες οἱ γνωστὲς ἀξίες τῆς
ζωῆς, ὁ ἔρωτας, ἡ θυσία, ἡ ἀθανασία, ἡ
ἀλήθεια, ὅλα τὰ ἰδανικά, νά πάρουν και-
νούριες, μεγαλοφάνταστες διαστάσεις καὶ
ὁ ἄνθρωπος νά καταξιοθεῖ μέσα σ' αὐτὴ
τὴ νέα κατάσταση, μέσα σ' αὐτὴν τὴν ἀ-
νάπλαση, ἔχοντας ἀποτινάξει ἀπὸ πάντου
του κάθε τί μικρὸ καὶ συμβατικὸ καὶ μί-
ζερο. Αὐτὸ τὸν πόθο ἐκφράζει μὲ συμπυ-
κνωμένη λυρική ἔνταση σ' ἕνα ποίημα ἀπὸ
τὴ συλλογὴ του «Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπεστοι»,
τυπωμένη στὰ 1897. Ἡ μικρὴ αὐτὴ ἀλλὰ
μεγάλῃ σὲ οὐσία καὶ μορφή, συλλογὴ, εἶ-
ναι ἡ πρώτη πού δείχνει τὸν Παλαμᾶ ἀπό-
λυτο κάτοχο τῶν ἐκφραστικῶν του μέ-
σων, κύριο τοῦ στίχου, βαλμένον στοὺς
δρόμους τοῦ καινούριου αἰῶνα.

Θαῦμα θαυμάτων μέσα μου
σαλεύει, ἐνῶ κοιμᾶται!
Ἀδέλφια μου, νά πλάσουμε
νέαν θρησκείαν, ἔλατε!
Ἀσάλευτη, πανύψηλην
ἀλήθεια, ἕνα παλάτι,
τῶν ὄλων γιὰ ὄλους, ἀφραστὴ
θρησκεία, πού νάχει κάτι
πλέον βαθὺ ἀπ' τὸν ἔρωτα,
πιὸ μέγα ἀπ' τὴ θυσία,
καὶ κάτι πλέον ἀπέραντο
κι' ἀπ' τὴν ἀθανασία!

Ἀπὸ τὸ 1897 κι' ἔπειτα, ἀπὸ τὴ χρονιά
ἐκείνη πού ἡ μικρὴ καὶ παραδαρμένη καὶ
παραπλανημένη ἀπὸ ἀνάξιους ὁδηγοὺς
πατρίδα μας εἶχε φτάσει στὸ «τελευταῖο
σκαλί τοῦ κακοῦ τῆ σκάλα» κι' ἄλλο δὲν
τῆς ἔμενε πιά παρὰ ἢ νά πεθάνει ἢ νά ξα-
νανεβεῖ πάλι τὴ σκάλα πρὸς τὸ φῶς καὶ
τὴ ζωὴ, ἀπὸ τὴ χρονιά ἐκείνη ἀρχίζει ἕ-

νας σκληρὸς ἀγώνας τῆς γενεᾶς τοῦ Πα-
λαμά, γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἀνά-
πλαση τοῦ τόπου μας. Ἀγώνας νά ξανα-
πάρει πάλι τὰ πνευματικὰ τῆς δίκαια ἢ
περιφρονημένη γλώσσα τοῦ λαοῦ, ἡ γλώσ-
σα τοῦ ἀνθρώπου τῶν κάμπων, τῶν βου-
νῶν καὶ τῆς θάλασσας, ἡ γλώσσα τοῦ
πάντα ζωντανοῦ Ἑλληνα, ἡ γλώσσα πού
μιλοῦμε ὅλοι. Ἡ ἐξιστόρηση τῶν ἀγώνων
αὐτῶν, ἀγώνων πολλαπλῶν, πού κατέλη-
ξαν καὶ στὸ νά ἀποκτήσουμε μιὰ ἀξιόλο-
γη λογοτεχνία, καὶ στὸ νά μεγαλώσει ἡ
Ἑλλάδα, ἀποτελεῖ τὴν οὐσία καὶ τὴν ἔκ-
ταση τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας — καὶ φυ-
σικά, δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ θέμα μας τώρα, —
ἀλλὰ μελετώντας τὸ ἔργο τοῦ Παλαμά,
θὰ βροῦμε πάντα τὸν ποιητὴ τοῦ «Δωδε-
κάλογου» καὶ τῆς «Φλογέρας τοῦ Βασι-
λιᾶ», νομοθέτη καὶ τραγουδιστῆ, προφήτη
καὶ ἐπικολυρικὸν διαλαλητῆ, Πίνδαρο καὶ
Τυρταῖο τῶν ἀγώνων αὐτῶν. Καὶ θὰ τὸν
βροῦμε πάντα δίπλα στοὺς νέους τῆς Ἑλ-
λάδος, νά τοὺς παροτρύνει, νά τοὺς ὁδη-
γεῖ, νά τοὺς ἐμπνέει τὴν ἀφοσίωση στὰ με-
γάλα ἰδανικά, τὴν ἀφοσίωση στοὺς Θεοὺς
—σύμβολα τῆς πνευματικῆς δημιουργίας.
Καὶ πάντα τοὺς μιλεῖ γιὰ τὸ καθῆκον τῆς
ἐργασίας, τῆς ἀφοσίωσης στὸ ἰδανικόν, τῆς
πειθαρχίας, τοῦ συνεχοῦς ἀγῶνα. Νά πῶς
μιλεῖ στοὺς νέους τῆς ἐποχῆς του, στοὺς λι-
γους ἀκόμη, νέους, τότε, πού εἶχαν ἀγκα-
λιάσει τὸ ἰδεῶδες τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ
κοίταζαν νά τὸ διαδώσουν, πολεμώντας
σκληρὰ μὲ τὴν ἀμάθεια καὶ τίς προλήψεις
ἐνὸς παλαιοῦ, γερασμένου καὶ ξεπερα-
σμένου ἀπὸ τὴ ζωὴ, κόσμου.

Ὡ λιγοστοὶ καὶ ὦ διαλεχτοὶ κι' ἀρίφνητοι αὔριο,
ἴσως!
Εἶναι μιὰ ἀλήθεια κάτου ἐδῶ πού τὴ χτυπάει τὸ μῖσος,
Εἶν' ἐδῶ πέρα μιὰ ὁμορφιά πού ἡ καταφρόνια δένει,
Καὶ εἶν' ἐδῶ πέρα μιὰ ἀρετὴ, δειλὴ καὶ ντροπισ-
σμένη.

Ὡ νέοι, ὦ πρωτοξύπνητοι στὸ φῶς, χαρὲς τοῦ
Ἀπρίλη,
ἀπὸ τοὺς πράσινους κορμούς γίνονται οἱ ἄσπροι
στῦλοι!
Στὴ χώρα, ἐσεῖς οἱ λειτουργοὶ καὶ οἱ λατρευτάδες
εἰστε.
Δὲ φτάνει· ἐμπρός! Γιὰ τοὺς Θεοὺς, ὦ νέοι, καὶ
πολεμήστε!

Οἱ στίχοι αὐτοί, ὅσο κι' ἂν βγαίνουν
ἀπὸ μιὰ ἐπικαιρότητα πού πέρασε πιά,
τὴν ἐπικαιρότητα τοῦ γλωσσικοῦ ἀγῶνα,
μὲ τὴν πνοὴ πού τοὺς διαπερνάει, μὲ τὸ
πλάτος πού ἔχουν οἱ εἰκόνας τους, μὲ τὸ
γενικώτερο ἀγωνιστικὸ πνεῦμα πού τοὺς
φύσηξε ὁ ποιητῆς, καὶ μὲ τὴν ἀγάπη πρὸς
τοὺς νέους πού κρύβεται μέσα τους, εἶναι
σὰ νά γράφτηκαν σήμερα. Γιατί εἶναι
αἰώνια ἐπικαίρη ἡ νεολαία, πού πάντα
πρέπει νά πολεμήσει γιὰ κάποιους Θεοὺς
—γιὰ τοὺς Θεοὺς τῆς. Ἀλοῖμονο ὅμως γιὰ
τὴ νεολαία ἐκείνη, πού δὲν ἔχει Θεοὺς.

Ἄλοίμονο καὶ στὸν τόπο πού τρέφει μιὰ τέτοια νεολαία.

Ὁ ἴδιος ὁ Παλαμάς θὰ μᾶς βοηθήσει νὰ σχηματίσουμε μιὰ πληρέστερη ἀντίληψη τῆς ποιητικῆς του κοσμοθεωρίας, τόσο διδακτικὴ γιὰ τοὺς νέους. Μὲ τὴν τάση πού εἶχε νὰ τραγουδάει τὰ πάντα καὶ νὰ τὰ μεταμορφώνει ὄλα σὲ στίχο καὶ ρυθμό, ἐμπνεύστηκε ἀπὸ τὴν ἴδια του τὴν ποίηση, καὶ μᾶς ἔδωσε ὄλα τῆς τὰ μυστικά, ὄλη τῆς τὴν αἰσθητικὴ καὶ ἠθικὴ νομοθεσία νὰ ποῦμε, ὄλη τῆς τὴν παιδαγωγικὴ, σ' ἓνα ἰδιόρρυθμο ποίημα, τὴν «Ποιητικὴ», γραμμένο στὶς 28 Μαρτίου τοῦ 1917, δηλαδή σὲ μιὰ περίοδο ἀπὸ τίς πιὸ ἱστορικές, ἀπὸ τίς πιὸ δραματικές καὶ ἀπὸ τίς πιὸ μεγαλειώδεις πού ἔζησε τὸ ἔθνος μας. Ἡ ἀπήχηση τοῦ σεισμικοῦ τόνου τῆς περιόδου ἐκείνης, φαίνεται μέσα στὸ ποίημα αὐτό—ὅμως ἐκεῖνο πού θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε περισσότερο ἐμεῖς σήμερα, εἶναι ἀκριβῶς ἡ «ποιητικὴ νομοθεσία» πού μᾶς τὴν προβάλλει σὰν χρυσοχάρακτη σὲ μάρμαρο. Στους στίχους αὐτούς, ἀναφέρονται ἐπιγραμματικὰ ὄλες οἱ ἐντολές πού δίνει ὁ ποιητὴς στὸν ἑαυτό του. Μὰ ἄς τὸ συνοψίσουμε μὲ λίγες περιληπτικὲς γραμμές: Λέει λοιπὸν ὁ ποιητὴς στὸν ἑαυτό του: «Ζῆσε πάντα μὲ τὸ τραγοῦδι στὸ στόμα, ἀκόμα καὶ πέρα ἀπὸ τὸν θάνατο». Ἄν ἔχεις μέσα σου προφητικὴ ψυχὴ, ἄς καθρεφτίζεται στὰ μάτια σου σὰν τὸν ἀποσπερίτη. Ἄλλαξε διαρκῶς μορφές σὰν τὸν Πρωτέα τῆς ἀρχαίας μυθολογίας — ἔτσι πάντα θὰ φαίνεσαι σὰ μάγος στὰ μάτια τῶν πολλῶν. Ἄς εἶναι πάντα ὁ δρόμος σου ρυθμός, κι' ἡ σκέψη σου ἄς εἶναι ἠλιόλουστη σὰν τὴν Ἀττικὴ ἡμέρα πού ὄσο κι' ἂν τὴ σκοτεινιάσουν τὰ σύννεφα μιᾶς μπόρας, θὰ ἠλιογελάσει πρὸς τὴ Δύση. Νᾶσαι ἀνήσυχος στὴ γαλήνη καὶ ἡρεμος στὴ μπόρα, καὶ νὰ φαντάζεσαι σὰν τὰ μαντικὰ πουλιὰ τῶν ἀρχαίων πού τοὺς φέρναν τοὺς χρησμούς γιὰ τὸ τί πρέπει νὰ πράξουν. Εἶτε στὴν ἐρημιὰ βρίσκεσαι, εἶτε στὴ χώρα, εἶτε εἶσαι φυγόκοσμος, ἄς ἔχεις γιὰ μοναδικὴ σου ἀγάπη τὸν ἄνθρωπο, γιὰτὶ ὁ ἄνθρωπος καὶ μ' ὄλα του τὰ μειονεκτήματα, εἶναι τῆς γῆς ἡ κορώνα, εἶναι τῶν θεῶν καὶ τῶν ἐπιγείων ὁ ἰδανικός καθρέφτης, εἶναι ὁ «πλάστης». Ἄς εἶσαι σὰν τὰ παιδικὰ παραμύθια πού κάτω ἀπὸ τὴ γοητεία τους κρύβουν βαθεῖα νοήματα. Ἄς εἶσαι πάντα νέος, νέος καὶ στὴ νειότη σου, νέος καὶ στὰ γερατειά σου—ἀπ' αὐτὴ τὴ νειότη εἶναι πού περιμένουν οἱ ἄνθρωποι τὰ καλύτερα τραγοῦδια. Νὰ ἀντιλαλεῖς τὰ πάθη, ἀλλὰ ἀτάραχος καὶ Ὀλύμπιος, νὰ ὑψώνεσαι πάνω ἀπὸ τὰ πάθη. Καποτε θάρθει κι' ἡ ὥρα νὰ γεράσεις. Μὰ οἱ ἄνθρωποι θὰ περιμένουν τὴν ὥρα τοῦ θανάτου σου, γιὰ ν' ἀκούσουν πόσο γλυκὰ κι' αὐτὴν θὰ τὴν τραγουδήσεις. Μὰ ἐσύ, ἐκεῖνη τὴν ὥρα

πού θὰ προσμένουν τὸν θάνατό σου, τινάζου ὀλόδροσος καὶ τραγοῦδα ἀνοιξιάτικα κι' ἐρωτικά τραγοῦδια, τραγοῦδα τὴν ἀθάνατη ζωὴ. Γιατὶ ἐσύ σαι ὁ θησαυροφύλακας τῶν παθῶν, τῶν ὀρμῶν, τῆς ἀγάπης, τοῦ μίσους! Ὅλα αὐτὰ, εἶναι μέσα σου κλεισμένα καὶ ἀπείραχτα. Ἦρθε ἡ ὥρα νὰ φύγεις; Κάμε χλωρὰ μπουκέτα καὶ πρόσφερε τὰ στὴ γιορτὴ τοῦ κόσμου. Νά, ξαφνικά, πατριδοκάπηλοι παρασέρνουν τοὺς λαοὺς των σὲ ἀδίκους καὶ κακοὺς πολέμους. Ἐσύ ποιητὴ, ἀντιστάσου καὶ κήρυξε: Εἶμαι κοσμοπολίτης, ἔχω τὴ γῆ πατρίδα μου. Ἄλλὰ νά, πάλι, κίνδυνοι, ἐχθροί, κατακτητές, φοβερίζουν τίς πατρίδες. Ἐσύ τότε, σηκώσου καὶ φώναξε: εἶμαι πατριδολάτρης, εἰς οἰωνὸς ἄριστος ἀμύνεσθαι περὶ πάτρης. Ὅσα καὶ νὰ δώσουμε γιὰ τὴν πατρίδα, δὲ φτάνουν, κι' ἡ πιὸ στενὴ πατρίδα εἶναι πλατεῖα σὰν τὸν οὐρανό. Δόξαζε καὶ κράτα κάθε παράδοση τοῦ Γένους, κάθε ἔθιμο, τὰ ἄρματα τῶν ἀντρειωμένων, τὰ κρίνα τῆς ὁμορφιάς. Βροντᾶν πάλι τὰ κανόνια τοῦ πολέμου, ὄλεθρος παντοῦ, μὰ ἐσύ νᾶσαι τὸ ἀηδόνι πού ἀπάνου ἀπὸ τὰ χαλάσματα ὄνειρεύεται καὶ τραγουδεῖ κι' ὄλας τὴν καινούρια ζωὴ. Ποιητὴ, μπορεῖ νᾶσαι σὰν ἓνα ἀδύναμο καλάμι πού γέρνει πάνω ἀπὸ τὸ ρέμα τοῦ ποταμοῦ, ἀλλὰ νοιώσε τὴν περηφάνια τῶν τιτάνων, γιὰτὶ μέσα στὰ στήθεια σου, ὁ Προμηθεὺς ἔχει κλείσει τὴ θεῖα φωτιὰ πού ἔκλεψε ἀπὸ τοὺς Θεοὺς. Ποιητὴ, μὲ τὸ τραγοῦδι τὸ ἀθάνατο πρόβαλε στὴ ζωὴ, μ' αὐτὸ ζῆσε καὶ χόρτασε καὶ πέθανε. Κι' ἀπὸ τὸ πεθαμένο σου στόμα, θὰ βγαίνει πάντα ὁ ὕμνος τῆς ζωῆς».

Ὁ Παλαμάς, ἔζησε καὶ ἀνδρώθηκε πνευματικὰ σὲ μιὰ ἐποχὴ γοργῆς ἰδεολογικῆς, ἐπιστημονικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐξέλιξης. Ἐγνώρισε κυρίως τὴν ἀπότομη ἐπιτάχυνση τοῦ ρυθμοῦ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς πού ἄρχισε νὰ γίνεται αἰσθητὴ κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ αἰῶνα μας καὶ πού πῆρε γοργότατο ρυθμό ἀπὸ τὸν πρῶτο παγκόσμιο πόλεμο καὶ ἔπειτα. Ἰδεολογικά καὶ φιλοσοφικά ὁ Παλαμάς ἀνήκει περισσότερο στὸν δέκατο ἕνατο παρὰ στὸν εἰκοστὸν αἰῶνα. Ἐκεῖ πρὸς τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα, ἔχει πλέον ἀποκρυσταλλωθεῖ μιὰ ἰδεαλιστικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς, βασισμένη στὴν πρόοδο τῆς ἐπιστήμης, στὴν μεγάλη καὶ εἰρηνικὴ ἀνάπτυξη τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας πού ἔδινε μιὰ αἰσιοδοξία καὶ μιὰ σταθερότητα στὴ ζωὴ. Οἱ ἐργαζόμενες μᾶζες κυρίως τῶν μεγάλων βιομηχανικῶν κρατῶν ὄλοένα χειραφετοῦνται οἰκονομικά καὶ πολιτικά — καὶ πάνω σ' αὐτὴ τὴ χειραφέτηση θεμελιώνεται ἓνα εἶδος διεθνούς ἐξελικτικοῦ καὶ πολιτισμένου σοσιαλισμοῦ πού κηρύττει τὰ δίκαια τῆς ἐλευθέρως αὐτοδιαθέσεως τοῦ ἀνθρώπου, πιστεύει στὴ δυνατότητα τῆς διαρκούς εἰρήνης, στὴν κατάργηση τοῦ

πολέμου, στην προοδευτική μετατροπή του μεγάλου κεφαλαίου από ιδιωτικό σε κρατικό, στην παντοδυναμία της λογικής και των καινούριων μέσων παραγωγής. Την ίδια εποχή, το φάσμα του νιτσεικού υπερανθρώπου πλανιέται δίπλα στον Ζάν Ζωρές που είναι ο εκπρόσωπος αυτής της σοσιαλιστικής αναταραχής. Μια πνοή κοσμοπολιτισμού, ένα μήνυμα παγκόσμιας συναδέλφωσης με ειρηνικά μέσα αναδίδεται μέσα από τη φιλοσοφία και την κοινωνιολογία της εποχής. Μια πίστη στην πνευματική παντοδυναμία του μοντέρνου ανθρώπου είναι το γενικότερο αποκύημα δλης αυτής της εξέλιξης. Αλλά συγχρόνως, ή γενική αυτή ατμόσφαιρα που δέν την απειλεί ακόμη ούτε ο πόλεμος ούτε ή βίαιη επανάσταση του κομμουνισμού, είναι γεμάτη αντιφάσεις—και οι αντιφάσεις πάλι, είναι αποτελέσματα της πληθώρας των ιδεών και των κοσμοθεωριών. Ποτέ άλλοτε στην ιστορία τόσοι πολλοί και έκλεκτοι άνθρωποι σ' όλους τους λαούς δέν είχαν σκεφθεί και διατυπώσει τόσες πολλές απόψεις για όλους τους κύκλους του έπιστητού. Αύτός ο ιδεολογικός και αντιφατικός συνάμα πληθωρισμός της Εύρώπης του 1900 καθώς και ή έμφάνιση στο προσκήνιο της Ιστορίας νέων λαών δυναμικών όπως οι Αμερικανοί, και οι Ιάπωνες, έπηρέασαν βαθειά το ανήσυχο πνεύμα του Παλαμά. Και τις γόνιμες αυτές άπηχίσεις που έρχόνταν να ξυπνήσουν την κοιμισμένη Ελλάδα του 1900, τις χρησιμοποίησε ο Παλαμάς για κινητήριες δυνάμεις των δυο μεγαλύτερων συνθετικών του έργων, του «Δωδεκάλογου» και της «Φλογέρας του Βασιλιά». Αλλά συγχρόνως με την αντιμετώπιση αυτών των παγκοσμίων, τότε, θεμάτων, ο Παλαμάς, ποιητής κατ' έξοχήν της φυλής του και της Ιστορίας της, είχε ν' αντιμετωπίσει κυρίως το θέμα της μικρής, ακόμη, Ελλάδας. Πώς ή Ελλάδα θα ξυπνούσε από τον λήθαργο που την είχε ρίξει ο πόλεμος του 1897 και ή νοοτροπία των άνεδαφικών αρχαιολατρών; Πώς θα έπαιρνε μια «θέση ζωής» ανάμεσα στα μεγάλα και παραγωγικά έθνη του κόσμου; Και ποιό θάταν το μέλλον της φυλής; Σ' αυτόν τον κεντρικό έρωτηματικό άξονα, προσάρτησε και τ' άλλα του τα καθολικώτερα έρωτήματα. Και τή σύνθεση μās τήν έδωσε με τα δυο έργα που έναφέραμε. Δέν πρόκειται φυσικά, τώρα, να εξετάσουμε αυτά τα έργα. Αλλά θα σταθούμε μόνο στον ένδεκατο λόγο της «Φλογέρας του Βασιλιά» για να ιδούμε εκεί ποιά είναι ή στάση του ποιητή απέναντι από το φαινόμενο του πολέμου, ένα φαινόμενο που βασανίζει κάθε σύγχρονη ψυχή, κάθε σύγχρονη έλεύθερη συνείδηση, γιατί όλοι μας έζησαμε με τόση δδύνη τήν έμπράγματη τραγικότητά του—και πάλι αντιμετωπίζουμε

μια τέτοια τραγικότητα, σαν καινούριο ένδεχόμενο. Λοιπόν, ο Παλαμάς, θάταν φυσικό και σαν ποιητής και σαν άνθρωπος του τέλους του 19ου αιώνα, ναχε παρασυρθεί από τήν πλάνη των πολλών πως ο πόλεμος είχε εκδιωχθεί από τήν Εύρωπη τουλάχιστον, άνεπιστρεπτή. Αλλά στη «Φλογέρα του Βασιλιά», βλέπουμε τον Παλαμά όλοτελα προσγειωμένον σε μια άλλη αλήθεια—στην αλήθεια που χωρίς να έπιδοκιμάζει, χωρίς να θέλει τον πόλεμο, τον βλέπει σαν κάτι το αναπότρεπτο, σαν έναν από τους αιώνιους νόμους της ζωής και της Ιστορίας. Ο Παλαμάς, ποτέ δέν υπήρξε «φιλοπόλεμος», όπως δέν είναι χωρίς λόγο φιλοπόλεμος κανένας πνευματικός άνθρωπος. Και πάντα ύμνησε τήν ειρήνη σαν «πασίχαρη και πλουτοδότρα, που δημιουργεί τον δλβο των ανθρώπων». Αλλά τα άνοιχτά μάτια του νοϋ του, ή σοβαρή αίσθηση της ζωής, το βαθύτερο Ιστορικό του ένστικτο άνεπτυγμένο κι όλας από τήν πλούσια και πικρή πείρα της έλληνικής Ιστορίας, τον έκαμαν να παραδεχτεί τήν άναγκαιότητα του πολέμου με μια άνώτερη φιλοσοφική και δραματική έγκαρτέρηση. Και να συνταυτίσει με το πνεύμα του πολέμου τήν ψυχή της Ελλάδας, κάνοντάς μας να υποθέσουμε πως απ' αυτή τή συνταύτιση έξαρτάται και ή έπ' άπειρον Ιστορική μας έπιβίωση. Έτσι, στον ένδέκατο λόγο της «Φλογέρας του Βασιλιά», ο Βυζαντινός Αυτοκράτωρ Βασίλειος ο Βουλγαροκτόνος προσεύχεται μέσα στο Ναό της Παναγιάς, στον έκχριστιανισμένο Παρθενώνα, κι' όντας το σύμβολο της ψυχής του Γένους συνθέτει σ' ένα δράμα τα περασμένα, τα τωρινά και τα μέλλοντα της έλληνικής φυλής. Φτάνει σ' ένα σημείο θαυμαστής έξαρσης και έξαγγέλλει μέσα από ένα σφιχτοδεμένο σύμπλεγμα υπερόχων επικολυρικών δεκαπεντασυλλάβων:

Μά εγώ είμαι ο ξεθεμελιωτής ο Πόλεμος, ο μέγας, ο Πόλεμος· το θέλημα κάνω ενός πλάστη που είναι σαν πιό μεγάλος από μέ, και μ' έχει ρογιασμένο. Δέντρα, αντιρρίμματα πατώ και ξεριζώνω, και όλα, με τή φωτιά ξεπαστρευτής και χτίστης με το αίμα, και γυμνά στρώνω και κρουστά τ' άλώνια στρογγυλεού,

γιομίζοντάς τα με καρπούς του θέρου και του τρύγου. Μά εγώ είμ' ο Πόλεμος, μά εγώ είμ' ο Πόλεμος. Τα Έθνη

πάντα θα ζούν, παντοτεινά θα ιδροκοπάν, ο άγώνας πάντα για το μέγάλωμα, για τή δύναμη πάντα.

Πίσω απ' τ' άγρίμια οι κυνηγοί, κισσοί στα δέντρα άπάνου,

παντοτινά οι καταχτητές. Πάντα οι καταχτημένοι.

*Αμοιαστοι πρώτα, αντίμαχοι, κι' ύστερα ταιριασμένοι μέσ' στον άτέλειωτο χορό για τον όχτρο που θάρθει κι' αυτός με τήν άράδα του στο πλήρωμα του χρόνου να φάει και τον καταχτητή και τον καταχτημένο.

Και οι σηκωμοί και οι χαλασμοί, πλούσιοι, φτωχοί, τα πάντα

στό ζύγι· πάντα ή ζυγαριά θ' ανεβοκατεβαίνει.
 Δόξα έν 'Υψίστοις Θεώ, επί γῆς εἰρήνη κι' έν αν-
 θρώποις
 εὐδοκία, 'Ενός ὑψιστου πάντα ή λατρεία, μά πάντα
 τοῦ πονηροῦ θά εἶναι τὸ φίδι ὁ άνθρωπος, κι' ή εἰρήνη
 ή φουσκαλίδα τοῦ νεροῦ. Θεοί, κορφές τῶν πάντων
 παντοῦ καί πάντα Παναγιές, Χριστοί, δαιμόνιοι, ἀγ.
 γέλοι.
 Πάντα οἱ Θεοί, γῆ καί οὐρανοί πάντα μεστοί ἀπό
 κείνους.
 Καί πάντα θά ὑπάρχω ἐγώ· κι' ἀφοῦ ἀπό δῶ θά
 λείψω,
 θά εἶμαι ἀπό «κεῖθε», ἀφεύγατος, τριγυριστής θά
 ὑπάρχω,
 μ' ὅποια σημάδια σφραγιστός, μ' ὅποιο ὄνομα κρα-
 σμένος,
 τοῦ κάστρου πορτοφύλακας, πιστός τῆς Ρωμοσύνης,
 καί θ' ἀντιστέκουμαι, σπαθί-βουλή, θά κατορθώνω.
 Καί τῶν 'Ελλήνων καί ή βουλή καί τὸ σπαθί. Καί
 θά εἶναι
 μέ κόψη πάντα καί ή βουλή, καί τὸ σπαθί μέ γνώμη.
 Καί πνέμα ἀγνό, θά πνέω γδυτός ἀπ' τή θολή τή
 σάρκα.
 Εἶπα: Ρωμαῖκο ὅπου φύσᾶ κι' ὅπου παλαίβει 'Ελλάδα,
 κι' ὅπου σταυρώνεται ή φυλή κι' ὅπου εἶν' ὄρμη στό
 Γένος,
 σέ γενεές γενεῶν παντοῦ σ' αἰῶνες αἰῶνων πάντα.
 Στό σπάρασμα, στόν ξεπεσμό, στό χάραμα, στή νύχτα,
 Ρωμαῖκο ὅπου θά βαστᾶς, 'Ελλάδα ὅπου θά ρεύεις,
 εἶτε σέ μιᾶ τετράπλητη γῆ πολιτεία, πού κόσμος
 ἀπό στεριές καί θάλασσες, λαοὺς καί τόπους εἶναι,
 εἶτε τοῦ σκλάβου τὸ κλουβί, σέ χαμοκέλλα χώρα,
 καί μέσ' στά χρυσοτρίκλινα, καί στή μονιά τοῦ λύκου,
 καί σέ βυζαντινά θρονιά καί σέ ἀττικά συντρίμια,
 καί μέ πορφύρα βασιλιᾶ καί μέ φλοκάτα κλέφτη,
 ὅπου εἶν' ἀντίσταση, σταυρός, ἀγρύπνια, σπαθί, δρό-
 μος,
 θά εἶμ' ἐγώ, πνέμα ἐγώ, ψυχή, θά πνέω, θά ζωντα-
 νεύω.
 Μαρμαρωμένος βασιλιᾶς καί θά ξυπνῶ ἀπ' τὸ μνήμα
 τὸ μυστικό καί τὸ ἄβρετο πού θά μέ κλειῖ, θά βγαίνω,
 καί τή χτιστή χρυσόπορτα ξεχτιζοντας, θά τρέχω,
 καί καλιφάδων νικητῆς καί τσάρων κυνηγάρης,
 πέρα στήν Κόκκινη Μηλιά θά πέρνω τήν ἀνάσα.

Καί τώρα, ἄς σταθοῦμε σ' ἓνα ἄλλο δι-
 δάγμα τοῦ Παλαμά: Τριάντα ὀλόκληρα
 χρόνια ἔπειτα ἀπὸ τὸ νεανικό του ἐκεῖνο
 στιχοῦργημα πρὸς τοὺς ποιητὲς τοῦ μέλ-
 λοντος, ὑπερώριμος πιά, καί μέ δημιουρ-
 γημένο τὸ κύριο μέρος τοῦ ἔργου του, ξα-
 ναπιάνει τὴν ἰδέα τῶν ὀργανικῶν δεσμῶν
 τοῦ ἔργου του καί μέ τὸ παρελθὸν καί μέ
 τὸ μέλλον τῆς 'Ελληνικῆς πνευματικῆς
 ζωῆς. Τώρα, δὲν ἔχει τὴν αἰσιοδοξία ή τὴν
 ἀφέλεια τῶν ἑλληνικῶν χρόνων, τώρα ὁ φι-
 λοσοφημένος του νοῦς κοιτάζει βαθύτερα,
 ἀλλὰ καί πιὸ γενναῖα, πιὸ μεγαλόψυχα,
 τὰ πράγματα τῆς πνευματικῆς 'Ελλάδας.
 Κι' αὐτὸ τὸ βαθυστόχαστο κοίταγμα, γίνε-
 ται στό μακρόστιχο ποίημά του «Οἱ πατέ-
 ρες», ἓνα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά γιὰ τὸν
 διανοητισμὸ τους ποιήματα τῆς συλλογῆς
 «Βωμοί». Οἱ «πατέρες», πού τὰ πνευματι-
 κά τους πορτραῖτα μᾶς τὰ δίνει ὁ Παλα-
 μάς μέ ἀδροὺς στίχους γιομάτους εὐλά-
 βεια καί κριτικότητα ποιητικά διατυπωμέ-

νη, εἶναι οἱ μεγάλοι θεμελιωτὲς τῆς νεοελ-
 ληνικῆς λογοτεχνικῆς ζωῆς. Εἶναι τὸ δημο-
 τικὸ τραγοῦδι, εἶναι ή Κρητικὴ ποίηση μέ
 τὸν μεγάλο Κορνάρο, εἶναι ὁ Σολωμός, ὁ
 Ρήγας, ὁ Βηλαράς, ὁ Κάλβος, ὁ Βαλαωρί-
 τής, εἶναι ὁ Πολυλάς, εἶναι ὁ Νικόλαος
 Πολίτης, εἶναι ὁ Κρυστάλλης, κι' ὕστερα
 ὁ Ψυχάρης, κι' ὁ Πάλλης, οἱ πρωταγωνι-
 στὲς τοῦ δημοτικισμοῦ. Κι' ὕστερα, ή ἐπο-
 πτικὴ ματιά του πέφτει στό δικό του τὸ
 ἔργο. Ξέρει, βλέπει πὼς τὸ ἔργο του ἔχει
 μιᾶ βαθύτερη σημασία, πὼς εἶναι κι' αὐτὸ
 παιδί τῶν μεγάλων πατέρων πού μέ τὴ
 σειρά του ἔγινε πατέρας, ὅμως τώρα ή
 φροντίδα του δὲν εἶναι νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν
 ὅποιαδήποτε καθαρὴ ἀξία του, ή φροντίδα
 του εἶναι πὼς τὸ ἔργο του, πὼς τὸ ποιη-
 τικό του περιβόλι πού τὴν πολυμορφία του
 μᾶς τὴν περιγράφει μέ ἐξωτικά λυρικά χρώ-
 ματα, πὼς τὸ περιβόλι αὐτὸ θά χρησιμεύ-
 σῃ σέ κάτι στοὺς κληρονόμους του, στίς
 νεώτερες ποιητικὲς γενεές. Τὸ περιβόλι
 αὐτὸ, εἶναι πλούσιο, πολύδεντρο, πολύκαρ-
 πο, ὄλο ἀνθούς καί μοσκοβολιές. Μά δὲν
 ἔρχεται ὥρα στήν πνευματικὴ ζωὴ τῶν ἑ-
 θνῶν πού γιὰ νὰ πάει πάρα πέρα ή ζωὴ
 αὐτὴ, δὲν ἔρχεται ὥρα πού τὸ πάντα ἀπαι-
 τητικὸ σήμερα στρέφεται μέ μανία ἐναν-
 τίων τοῦ χτέος εἶτε γιὰτὶ πραγματικά τοῦ
 φράζει, εἶτε γιὰτὶ νομίζει πὼς τοῦ φράζει
 τὸ δρόμο; Μιᾶ τέτοια ὥρα ἀναλογίζεται ὁ
 Παλαμάς πὼς μπορεῖ νὰ σημάνει καί γιὰ
 τὰ δικά μας τὰ γράμματα. Καί τότε, μέ μιᾶ
 θαυμαστὴ μεγαλοψυχία πατέρα πού ξέρει
 νὰ θυσιάζεται γιὰ τὰ παιδιά του, συντάσ-
 σῃ ἐτούτῃ τὴν καταπληκτικὴ ποιητικὴ δια-
 θήκη:

Παιδί, τὸ περιβόλι μου πού θά κληρονομήσεις,
 ὅπως τὸ βρεῖς κι' ὅπως τὸ δεῖς, νὰ μὴν τὸ παρατήσεις.
 Σκάψε το ἀκόμα πιὸ βαθειά καί φράξε το πιὸ στέρεα
 καί πλούτισε τὴ χλῶρη του καί πλάτυνε τὴ γῆ του,
 κι' ἀκλάδευτο ὅπου μπλέκεται νὰ τὸ βεργολογήσεις,
 καί νὰ τοῦ φέρνεις τὸ νερὸ τὸ ἀγνό τῆς βρυσσομάνας,
 κι' ἂν ἀγαπᾶς τ' ἀνθρωπινά κι' ὄσα ἄρρωστα δὲν εἶ-
 ναι,

ρίξε ἀγιασμό καί ξόρκισε τὰ ξωτικά, νὰ φύγουν,
 καί τί ζωντάνια σπεῖρε του μ' ὄσα γερά, δροσάτα.
 Γίνε ὀργοτόμος, φυτευτής, διαφεντευτής. Κι' ἂν εἶναι
 κι' ἔρθουνε χρόνια δίσεχτα, πέσουν καιροὶ ὀργισμέ-
 νοι,
 κι' ὄσα πουλιὰ μισέψουνε σκιασμένα, κι' ὄσα δέντρα
 γιὰ τίποτ' ἄλλο δὲ φελᾶν παρὰ γιὰ μετερίζια,
 μὴ φοβηθεῖς τὸ χαλασμό: Φωτιά! Τσεκούρι! Τράβα,
 ξεσπέρμεψέ το, χέρσωσε τὸ περιβόλι, κόφ' το,
 καί χτίσε κάστρο ἀπάνου του καί ταμπουρώσου μέσα,
 γιὰ πάλαιμα, γιὰ μάτωμα, γιὰ τὴν καινούρια γένα
 π' ὄλο τὴν περιμένουνε κι' ὄλο κινάει γιὰ νάρθει,
 κι' ὄλο συντρίμια χάνεται στό γύρισμα τῶν κύκλων.
 Φτάνει μιᾶ ἰδέα νὰ στοῦ πεί, μιᾶ ἰδέα νὰ στοῦ προστάξει,
 κορώνα ἰδέα, ἰδέα σπαθί, πού θά εἶναι ἀπάνου ἀπ'
 ὄλα!

"Αν τὸ μέγα ποιητικὸ περιβόλι τοῦ
 Παλαμά χρειάστηκε μισὸν αἰῶνα γιὰ νὰ

σαρκωθεί, ἔχει μπροστά του τώρα ὄλους τοὺς αἰῶνες τοῦ ἑλληνικοῦ μέλλοντος γιὰ νὰ ἀπλωθεῖ στὸ χῶρο τους καὶ νὰ ἐγγράψει σ' αὐτοὺς τὴν κυριώτερη πνευματικὴ συνεισφορά τῆς σύγχρονης Ἑλλάδας. Ἐλπίζουμε πὼς οἱ ἀπόγονοι τοῦ Κωστή Παλαμᾶ ποὺ ἀρχίζουν μὲ τὶς σημερινὲς γενεές, ἐλπίζουμε πὼς δὲ θὰ βρεθοῦν ποτὲ σὲ θέση ν' ἀρνηθοῦν καὶ νὰ καταστρέψουν τὸ ἔργο του γιὰ νὰ προχωρήσουν παράπερα, ἀλλὰ ἀντίθετα, πιστεύουμε πὼς ἀπὸ

τὸ παράδειγμά του θὰ ξεκινήσουν γιὰ νὰ πολλαπλασιάσουν τὴν κληρονομιά τους καὶ νὰ θεριέψουν τὸ ποιητικὸ περιβόλι ποὺ τοὺς παράδωσε. Ὅσοι πιστεύουν πὼς ἡ ποιητικὴ μας γλώσσα δὲν πεθανε ἀκόμα, ὅσοι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη τῆς μεγάλης ποίησης, ὅσοι ἀναζητοῦν καὶ ἀναγνωρίζουν τὶς ἀληθινὲς τῆς διαστάσεις, ἄς πάρουν στὰ χέρια τους τὸ περιβόλι τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἄς τὸ μεταμορφώσουν σὲ δάσος!

ΑΝΤΡΕΑΣ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗΣ

Α Φ Υ Π Ν Ι Σ Η

Γδύθηκα

*τὸ τριάνταφυλλὶ νυχτικὸ τῶν ψευδαισθήσεων
τώρα ποὺ ξημέρωσε ἐντός μου.*

Τώρα, ποὺ τὸ γκρίζο πινέλο τοῦ χειμῶνα

ἔπαψε νὰ βάφει τὸν οὐρανὸ

μὲ κεῖνο τὸ χρῶμα ποὺ θυμίζει θλίψη καὶ μούχλα.

Βγῆκα ἀπὸ τὸ ἔρεβος τῆς πλάνης μου

— τὸ ψυχρὸ κι' ἄβυσσαλέο —

τῶν μεγάλων σκοτεινῶν θαλάμων τῆς ὑποκρισίας

κι' ἀνέτειλα, πέρα' ἀπὸ τὰ ψεύτικα χαμόγελα

σὰν ὅπως ἡ μέρα ἔρχεται χαρούμενη

— καὶ τρεχάτη —

πέρα' ἀπὸ τοὺς λόφους μὲ τὶς ἀποχρώσεις

σὲ τόνο λιλά!

Πόσο σκοτάδι, θεέ μου, μπορεῖ

νὰ σωρεύσει σιτὴν ψυχὴ σου ἓνα ξένο χέρι!

Μὲ πόσο χειμῶνα, μὲ πόση παγωνιά μπορεῖ

νὰ τυλίξει τὴ νέα σάρκα σου, τὴν ἠδυπαθῆ

ἓνα χέρι ξένο.

Καὶ μὲ τί εὐκολία!

Σὰν ὅπως ἀπλά, ἀπλά φουῶς τὸ κερὶ

κι' ἀθόρυβα καλωσορίζεις τὸ σκοτάδι στὸ δωμάτιο.

Τώρα, φίλοι μου, τὴν ἐλεημοσύνη σας τὴν πετῶ

— σὰν φόλα — στὸ σκυλί μου.

Δίχως ψευδαισθήσεις χαρούμενων χρωμάτων,

γυμνή,

ἡ ψυχὴ, σᾶς τηλεγραφεῖ τὴν ἀλήθεια, φίλοι μου.

Πὼς γιὰ κάθε ξένο καὶ ψυχρὸ χέρι

χρειάζεται σπαθὶ κοφτερό.

Καί, ντυμένη ξανὰ ἡ ψυχὴ

μὲ ἰδρώτα καὶ αἷμα,

νὰ τραβήξει ἀδιάφορη, περήφανη, ὠραία,

— κι' ἀδυσώπητη —

τὸ δρόμο της,

μέσ' ἀπὸ χέρια ψυχρά, νεκρά, «φιλικά» !..

ΜΙΧΑΛΗΣ ΧΕΛΙΩΤΗΣ